

А. В. Ковтун

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ВНЗ УКРАЇНИ (історичний аспект)

У статті наведено результати аналізу архівних документів та історико-педагогічної літератури, у яких висвітлюється досвід музично-естетичної освіти майбутніх учителів у ВНЗ України у 50-80-ті рр. ХХ ст. Доведено, що у цей час до навчальних планів та програм підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ широко входили індивідуальні музично-педагогічні заняття зі студентами; схарактеризовано питання організації педагогічної взаємодії викладачів та студентів на заняттях, визначено методи і прийоми навчання: словесні (пояснення, заохочення, інтерактивний діалог, індивідуальні бесіди, загальний та структурний аналіз музичного твору, рефлексивний аналіз змісту та якості зіграного твору); наочні (ілюстрування власним прикладом, прослуховування музичних творів); практичних (гра на слух, читання нот з листа, тренування). Показано значення для успішності індивідуальної музично-естетичної підготовки студентів домашніх завдань й самостійної роботи. Визначено труднощі, пов'язані з плануванням індивідуальних занять з музики, браком аудиторного фонду та музичних інструментів для таких занять.

Ключові слова: форми роботи зі студентами, індивідуальні заняття, музично-естетична підготовка, майбутні вчителі, методи і прийоми музичного навчання, виконавські уміння, музичні інструменти.

В статье приведены результаты анализа архивных документов и историко-педагогической литературы, в которых освещается опыт музыкально-эстетического образования будущих учителей в вузах Украины в 50-80-е гг. ХХ в. Доказано, что в это время в учебные планы и программы подготовки будущих педагогов в вузе широко входили индивидуальные музыкально-педагогические занятия со студентами; охарактеризован вопрос организации педагогического взаимодействия преподавателей и студентов на занятиях, определены методы и приемы обучения: словесные (объяснение, поощрения, интерактивный диалог, индивидуальные беседы, общий и структурный анализ музыкального произведения, рефлексивный анализ содержания и качества сыгранного произведения); наглядные (иллюстрирование собственным примером, прослушивание музыкальных произведений); практических (игра на слух, чтение нот с листа, тренировки). Показано значение для успешности индивидуальной музыкально-эстетической подготовки студентов домашних заданий и самостоятельной работы. Определены трудности, связанные с планированием индивидуальных занятий по музыке, недостатком аудиторного фонда и музыкальных инструментов для таких занятий.

Ключевые слова: формы работы со студентами, индивидуальные занятия, музыкально-эстетическая подготовка, будущие учителя, методы и приемы музыкального обучения, исполнительские способности, музыкальные инструменты.

The article shows results of analysis of archival documents and historical-pedagogical literature, which elucidate experience of musical-aesthetic education of future teachers at high educational institutions in Ukraine in the 50th-80th years of the XX century. It is proved that at this time curriculums and programs of the training of future teachers at high educational institutions included musical-pedagogical studies with students; question of organization of pedagogical interaction of teachers and students at the lessons is characterized; methods and

techniques of education are defined: verbal (explanation, promotion, interactive dialogue, individual talks, general and structural analysis of a musical work, reflective analysis of the content and quality of the played work); visual (illustration by one's own example, listening music); practical (playing by ear, reading of notes from a letter, training). The importance of students' homework and independent work for success of individual musical-aesthetic education is shown. Difficulties, associated with the planning of individual music lessons, lack of classroom fund and musical instruments for such studies, are defined.

Keywords: *forms of work with students, individual studies, musical-aesthetic education, future teachers, methods and techniques of musical education, performing skills, musical instruments.*

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток особистісно орієнтованих підходів у підготовці педагогічних кадрів особливо актуалізується сьогодні у зв'язку із зростанням потреби сучасної школи у педагогові з високим рівнем особистої культури, здатному передати новому поколінню високі морально-естетичні цінності та ідеали. Сьогодні педагогічна діяльність спрямована на вирішення завдань культурного та духовного відродження людини, гуманістичного виховання і естетичного розвитку дітей та молоді, накреслених у державних освітніх документах (Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в XXI столітті, Національній державній комплексній програмі естетичного виховання тощо). Зважаючи на це, особливо важливим на сучасному етапі стає запровадження в освіті педагогічних кадрів особистісно орієнтованого індивідуального підходу до культурного, зокрема музично-естетичного розвитку особистості.

У цьому напрямі визначним є досвід музично-естетичної підготовки майбутніх вчителів у процесі індивідуальних занять у ВНЗ України у 50 – 80 рр. XX ст., коли індивідуальна форма практичної роботи зі студентами посіла важливе місце у підготовці майбутніх вчителів, отримала надзвичайне розповсюдження у практиці роботи закладів вищої педагогічної освіти й стала майже універсальною формою музично-естетичної освіти майбутніх вчителів різних спеціальностей. Індивідуальні заняття широко застосовувалися як в аудиторній роботі, так і під час факультативних або додаткових занять, що забезпечувало високий рівень підготовки студентів до оволодіння навичками гри на музичних інструментах, співу, музично-естетичної діяльності взагалі.

Відзначимо, що саме індивідуальні заняття виявилися найбільш результативними в організації занять з музично-естетичної освіти вчителів серед усіх аудиторних форм. Тому вітчизняний досвід організації індивідуальних форм музично-естетичної освіти вчителів у педагогічних інститутах та училищах, накопичений у 50–80-ті рр. XX ст. заслуговує на ґрунтовне вивчення та узагальнення.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми. Теоретичні основи музично-естетичного виховання підростаючого покоління досліджували Л. Коваль, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебникова, Г. Шевченко, Ю. Юцевич та інші дослідники. Питання підготовки, у тому числі й музично-естетичної, майбутніх педагогів у навчально-виховному

процесі вищих закладів освіти вивчали О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Н. Ветлугіна, Ф. Гоноболін, Л. Коган, Н. Кузьміна, О. Щербаков, В. Сластьонін, Л. Спирін та інші.

Проблеми становлення і розвитку музичної освіти в Україні в історичному аспекті постійно перебувають в центрі уваги вчених (В. Булгакова, Т. Грищенко, В. Кузьмічова, С. Мельничук, О. Михайличенко, О. Овчарук, А. Омельченко, Л. Проців, О. Рудницька, Т. Танько, О. Ткаченко, В. Черкасов, О. Цвігун, К. Шамаєва та ін.).

Вивчення наукового доробку дослідників показує, що досвід ВНЗ України другої половини ХХ ст. щодо організації музично-естетичної підготовки студентів на індивідуальних заняттях не був предметом окремого дослідження й може становити значний ґрунт для сучасного оновлення форм та методів педагогічної підготовки вчительських кадрів.

Виокремлення мети статті. Зважаючи на зазначене вище, метою статті є висвітлення досвіду організації індивідуальних занять з музично-естетичної підготовки майбутніх вчителів у ВНЗ України у 50–80-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз архівних документів та історико-педагогічної літератури щодо музично-естетичної освіти майбутніх вчителів у ВНЗ України у другій половині ХХ ст., у яких відображено практику аудиторної роботи зі студентами, показує, що до таких форм належали традиційні для усіх напрямів вищої освіти групові заняття – лекційні та семінарські й специфічні індивідуальні аудиторні музично-педагогічні заняття, які значно відрізнялися спрямованістю на особистість організації педагогічної взаємодії, розподілом та обсягом відведеного навчального часу й методиками їх реалізації. У цей час індивідуальні музично-естетичні заняття зі студентами широко входили до навчальних планів та програм підготовки майбутніх педагогів у педагогічних інститутах України.

У річному звіті про роботу Бердичівського педагогічного інституту за 1956–57 н. р. відзначається: «центр уваги зусиль викладачів був направлений на індивідуальну роботу зі студентами, як цього вимагала програма. Особливо це стосується якісної підготовки студентів з музики та ручної праці» [1, арк. 43]. Індивідуальні музичні заняття були основною формою, стрижнем навчання гри на музичному інструменті у педагогічних закладах і часто займали питому вагу навчального часу.

Викладач Тернопільського педінституту ім. Я. Галана О. Лазаревська з цього приводу підкреслювала, що найсприятливіші умови для засвоєння студентами музичних знань та вмінь створюються саме в процесі індивідуального навчання (спецінструмент, диригування, вокал), специфічною особливістю якого є виклад теоретичного матеріалу в тісному зв'язку з виконавською діяльністю студента [2, с. 54].

Узагальнюючий аналіз звітів діяльності педагогічних інститутів (Бердичівського, Вінницького, Горлівського, Ніжинського та ін.) показує, що в організації індивідуальних занять з музики і співу виникали певні труднощі,

пов'язані в основному з плануванням таких занять, що були винесені за сітку годин основного розкладу й незручностями для студентів – не рідко індивідуальні заняття з майбутніми вчителями закінчувалися в 8-9 годин вечора. Для індивідуальних занять також не вистачало аудиторного фонду та інструментів (фортепіано) [1, арк.43; 3, арк.12].

Зазначені труднощі з часом (з кінця 60-х рр. ХХ ст.) призвели до поступового скорочення у навчальних планах кількості годин, відведених на індивідуальну роботу зі студентами. Разом з цим, у 70–80-х рр. ХХ ст. індивідуальні заняття зі студентами зарекомендували себе настільки дієвою формою отримання музично-педагогічних знань та, особливо, вмінь (вокальних, виконавських та методичних), що, хоч і у скороченому вигляді, залишалися провідною формою музичної освіти вчителів на різних факультетах не лише протягом усього досліджуваного періоду, а й збереглися до цього часу.

Аналізуючи методичні праці та узагальнений досвід роботи викладачів того часу [2; 4; 5], відзначимо, що кожне музичне заняття виступало елементом в ланцюжку занять, які були об'єднані загальною метою, завданнями, змістом, а також було пов'язано з іншими формами підготовки студентів змістовими та методичними зв'язками. Так, на індивідуальних заняттях викладачі користувалися цілим спектром відпрацьованих на лекційних заняттях педагогічних методів та прийомів. Для розвитку й підвищення ефективності музично-естетичного виховання майбутніх учителів з метою поглиблення їхнього музично-теоретичного рівня на заняттях з музичного інструмента вивчалися передові погляди і практична діяльність видатних вітчизняних композиторів (Б. Асаф'єва, В. Верховинця, В. Каратигіна, А. Кастальського, М. Леонтовича, К. Стеценка, Б. Яворського та ін.), розкривалися питання застосування здобутків радянської педагогіки і методики, досліджувався практичний досвід відомих педагогів-виконавців.

Процес індивідуальної роботи над музичним твором відбувався шляхом поступового ознайомлення і заглиблення у сутність художніх образів. Спочатку майбутні вчителі збирали відомості про композитора-автора твору, вивчали особливості його доробку, історичну епоху, в яку він жив. Так, студенти Вінницького педагогічного інституту навіть складали альбоми з музикознавства, живопису, театру, а кращі з робіт експонувалися на виставках [6, арк. 90].

На відміну від лекційних курсів, де самостійна домашня робота була важливим, але не завжди обов'язковим елементом організації навчання майбутніх вчителів, результати індивідуальних музично-естетичних занять студентів були безпосередньо пов'язані з регулярністю виконання ними домашніх завдань, систематичності самостійних музичних занять. Домашні завдання передбачали роботу над гамами, вправами, етюдами, художніми і дитячими творами, гру на слух, читання нот з листа. При цьому, важливим визнавалося володіння викладачем прийомами створення ситуації успіху, у якій студент відчував би свою успішність, професійну спроможність, бажання продовжувати взаємодію і діалог з викладачем. Тогочасний педагог-методист В. Зав'ялов, підкреслював, що викладач незалежно від здібностей та рівня

підготовки студентів має змодельовати ситуацію спільного вирішення проблем, створити атмосферу співпраці й критичного мислення, що сприяє формуванню у студента навичок і вмінь гри на музичному інструменті [7, с. 15].

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок із напрямку. Аналіз досвіду діяльності педагогічних ВНЗ України у 50-80-х рр. ХХ ст. показав, що до навчальних планів та програм підготовки майбутніх педагогів широко входили індивідуальні музично-педагогічні заняття зі студентами, які значно відрізнялися організацією педагогічної взаємодії, спрямованої безпосередньо на розвиток особистості, а також специфічним розподілом та обсягом відведеного навчального часу й методиками реалізації. Кожне індивідуальне музичне заняття виступало елементом комплексу занять, які були об'єднані загальною метою, завданнями, змістом, а також було пов'язано змістовими та методичними зв'язками з іншими формами підготовки студентів.

На індивідуальних заняттях викладачі користувалися цілим спектром педагогічних методів та прийомів: словесних (бесіда, пояснення, заохочення, інтерактивний діалог, загальний та структурний аналіз музичного твору, обговорення, рефлексивний аналіз змісту та якості зіграного твору); наочних (ілюстрування музичних творів власним прикладом, прослуховування); практичних (гра окремих епізодів музичного твору, гра на слух, читання нот з листа, тренування, у процесі якого використовувався цілий комплекс прийомів: направляючі вказівки, попутні зауваження, уточнюючі зупинки тощо). Успішність індивідуальних занять студентів визначалася регулярністю виконання ними домашніх завдань, систематичністю самостійної роботи, перевірці результатів яких викладачі надавали особливу увагу.

Незважаючи на те, що організація індивідуальних занять відзначалася й певними труднощами, пов'язаними з плануванням індивідуальних занять з музики, браком аудиторного фонду та музичних інструментів для таких занять, індивідуальні заняття зі студентами зарекомендували себе дієвою формою отримання музично-педагогічних знань та вмінь (вокальних, виконавських та методичних). Подальше вивчення та сучасне використання багатого вітчизняного досвіду організації таких занять складає перспективний напрям наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ф. №166, Оп. 15, Сп. 2084. – Річний звіт про роботу Бердичівського педагогічного інституту за 1956–57 н-р.
2. Лазаревська О.М. Підготовка студентів до музично-просвітительської діяльності / О.М. Лазаревська // Початкова школа. – 1989. – №7. – С. 54–55.
3. Ф. №166, Оп. 15, Сп. 2300. – Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1957–58 н-р.
4. Яропуд З.П. Підготовка майбутніх класоводів до здійснення музично-естетичного виховання / З.П. Яропуд // Початкова школа. – 1986. – №10. – С. 68–71.

5. Масний С.М. Про методи підготовки вчителів співів у педагогічних інститутах / С.М. Масний // Радянська школа. – 1961. – №7. – С. 82–83.

6. Ф. №166, Оп. 15, Сп. 6464. – Річний звіт про роботу Вінницького педагогічного інституту за 1967–68 н-р.

7. Зав'ялов В. Баян і питання педагогіки / В. Зав'ялов. – М.: Музика, 1971. – 78 с.